

Tempövölgy

Kultúra – Művészet – Tudomány

2023

Marno János ■ Sopotnik Zoltán ■ Bódi Péter ■ Vjacseszlav Szereda ■ Szokács Kinga ■ Steve Kane ■ Burza Patrícia Kármen ■ Pártay Kata ■ Katona Csaba ■ Kovács Krisztina ■ Lovas Anett Csilla ■ Domonkosi Ágnes ■ Kuna Ágnes ■ Ludányi Zsófia ■ Szűcs Réka ■ Maurer Dóra

Impresszum

Alapítók:

Cserép László és Praznovszky Mihály

Főszerkesztő:

Tóbiás Krisztián (szerkesztoseg@tempevolgy.hu)

Szerkesztők:

Burza Patrícia Kármén (keziratelokeszites@tempevolgy.hu)

Konkoly Dániel (dkonkoly@caesar.elte.hu)

Lanczkor Gábor (lanczkor.tempevolgy@gmail.com)

Mészáros Márton (marton.meszaros@gmail.com)

Rác Péter

Főmunkatársak:

Kocsis Zoltán **Szőcs Géza** **Tomaso Kemény**

Cím: 8230 Balatonfüred, Szent István tér 1. (fsz. 9.)

Telefon: +36-30/8588-124

E-mail: szerkesztoseg@tempevolgy.hu

Web: <http://www.tempevolgy.hu>

Kiadó: Balatonfüred Városért Közalapítvány

Cím: 8230 Balatonfüred, Szent István tér 1.

Felelős kiadó: Molnár Judit

Megjelenik negyedévente.

Egy szám ára: 1000 Ft.

Terjeszti a Lapker Zrt.

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265

Nyomdai előkészítés: Seleris Project Bt., Balatonfüred

Nyomda: OOK PRESS nyomda, Veszprém

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Marno János – TÁVOZÓBAN / ZSOLTÁR / NAPFÜRDŐ A KLOZETABLAK KÖNYÖKLŐJÉN / VASREDŐNY	3
Sopotnik Zoltán – SZÉNREND / HAMIS AURA.....	6
Bódi Péter – ÉJSZAKA ŁÓDŹBAN	7

MŰFORDÍTÓK

„KÍVÁNCSI LETTEM A MAGYAR IRODALOMRA...”	15
„AZ ELMÚLT TIZENÖT ÉVBEN RENGETEGET TANULTAM A MŰVÉSZETRŐL...”	26

LEVÉL

Pártay Kata – ÜZENETEK A TÁVOLLÉVŐ KEDVESNEK: SZERELMI ELÉGIA LEVÉLFORMÁBAN.....	32
Katona Csaba – „...A MÚLT NEM AZONOS AZZAL, AMI MEGMARAD BELŐLE...”	41
Kovács Krisztina – „NAPLÓT ÍRNI [...] SZÉPIRODALOM...”	53
Lovas Anett Csilla – APA, A TABUDÖNTÖGETŐ	69
Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes – Ludányi Zsófia – AZ E-MAIL ÉS AZ ÍRÁSBELI ÜZENETVÁLTÁS VÁLTOZÓ GYAKORLATAI	76

MAURER DÓRA

Szűcs Réka – MEGJEGYZÉSEK MAURER DÓRA MOZGÓKÉPEINEK ÉS EGYES FOTÓSorozatainak KOREOGRAFIKUS VIZSGÁLATÁHOZ.....	92
---	----

„NAPLÓT ÍRNI [...] SZÉPIRODALOM...”

A napló- és a levélforma Rejtő Jenő prózájában

Rejtő *Piszkos Fred, a kapitány* (1940) című regényében a St. Antonio de Vincenzo Y. Galapagos főherceggel, a Boldogság Szigetek uralkodójával szerepet cserélő Fülig Jimmy amikor naplóirásba kezd, így fog neki: „Mindegy. Szóval. A fő, ahogy mondani szokják, a szépirodalom. Mert naplót írni, ez később kiderül, mint egy tettes: az szépirodalom.”¹

A szerző, írja az önéletírói paktumról szóló ismert szövegében Philippe Lejeune, nem személy, hanem író és publikáló ágens, összekötő szál szövegen kívüli és szöveg között. Az önéletíró, folytatja gondolatmenetét a neves francia teoretikus, egyszerre határozza meg magát, mint társadalmilag felelős személyt és mint diskurzus-előállítót. Az olvasó számára – aki nem ismeri a valódi szubjektumot, még ha hisz is létezésében – ő a diskurzust létrehozni képes cselekvő, tehát az alapján képzelet, amit létrehoz.² Rejtő regényei esetében a helyzet még ennél is bonyolultabb. A két világháború közötti „ponyva klasszikusának” vagány hősei ugyanis, olvashatjuk Veres András az alkotó kánonbéli szerepét valamennyi közlésekor újra megalapozó tanulmányában, hangsúlyozottan irodalmi teremtmények. A romantikából elszármazott, meseszerű jelmezeket viselnek, egyszerre képviselik a kifordult világból való kilépés és a fortélyos felülkerekedés lehetőségét.³ Veres írása, amely a leginkább hitelesítő erővel *A magyar irodalom története III.* kötetében jelent meg, rávilágít arra a tényre is, hogy a Rejtő-prózában megmozgatott „olvasmányok” valójában az elit- és a tömegkultúra közti kapcsolódások jelei, miközben a populáris irodalom „klasszikus remekeire” „rá is játszanak” ezek az intertextusok. A sok közül csak néhány példa: „*Az elátkozott part* (1940) és folytatása, *A három testőr Afrikában* (1940) helyenként nyíltan hivatkozik Dumas *Monte Cristo grófjára* és *A három testőrére*, sőt az utóbbiból egész jeleneteket vesz át (még a címét is).”⁴

1 REJTŐ Jenő, *Piszkos Fred, a kapitány*, harmadik, változatlan kiadás, Bp., Magvető, 1958 [Albatrosz Könyvek], 101.

2 Philippe LEJEUNE, Az önéletírói paktum, ford. VARGA Róbert = UŐ, *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, szerk. Z. VARGA Zoltán, Bp., L'Harmattan, 2003, 17–46, itt: 26.

3 VERES András, A ponyva klasszikusa = *A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 381–389, itt: 382.

4 Uo.

Rejtőnél, érvel így az életművet, jogosan, a ponyva paródiája felől olvasó Lányi András: „Senki sem azonos önmagával, mindenki másnak mutatkozik, mint ami valójában.”⁵ És bár a romantikus kalandregény, folytatja okfejtését Lányi, előszeretettel léptet fel Doppelgängereket, a két világháború közötti szórakoztató irodalom legismertebb figurájának történeteiben a fokozások új helyzetet teremtenek. Az egymásba bonyolódott inkognitók kiismerhetetlen rendszere egy idő után azt sugalmazza, adjuk fel a szokásos igényünket, hogy mindenki azonos legyen önmagával.⁶ Ennek fényében lesznek izgalmasak a napló- és levélíró protagonistáknak a lejegyzés folyamatán keresztül megvalósuló identitáskonstrukciói is.

Deczki Sarolta a fent körvonalazott képlékeny „rejtői” önazonosságot a detektívregény struktúráját felborító végkifejlet hangsúlyozásával argumentálja: „Rejtő festői és minden állam rendőrsége által körözött hősei nemritkán magasabb rendű erkölcsiséggel bírnak, mint a hivatalos rend képviselői. Rejtő regényei szubverzív potenciállal rendelkeznek, és inkább megkérdőjelezik, mintsem alátámasztják a rendszert.”⁷ Deczki egy másik írásában *Az elveszett cirkálót* (1938) elemezve így fogalmaz:

És nem melleleg arról is szó van, hogy a Pizkos Fred által vezetett részvénytársaság, mint kockázatvállaló közösség a szabadság választásával egyszersmind egy erkölcsi értékrendet is választ, valamint az ezért való felelősséget – még akkor is, ha emiatt égen-vízen üldözik őket. Ezek az értékek pedig nem mások, mint a bajtársiasság, a szolidaritás, a kitartás, a bátorság, a hűség, az állhatatosság. Ráadásul az egész minden teoretikus absztrakció, ömlengős magyarázat nélkül, nagyon egyszerűen, pőrén, minden sallangtól mentesen megfogalmazva.⁸

Hogy a napló- és levélforma mennyire szolgálhatja az imént vázolt narratívát, egyáltalán, hogy ez a struktúra mennyire fontos volt nemcsak a Rejtő-oeuvre, hanem az egész Rejtő-biográfia szempontjából is, azt egy ötletes hommage-ból is érzékelhetjük. Matuscsák Tamás *Rejtő Jenő elveszett naplója* című „önéletrajzi naplóregénye” fikciós és referenciális adatokat keverve, Rejtő-regények részleteiből, valódi levelek fragmentumaiból hozta létre újra a bio-bibliográfiát.⁹ Matuscsák érzékelhetően ugyanúgy támaszkodott Hámori Tibor filológiai érvekkel sokszor alá nem támasztott, legendaképző életrajzára, mint a legfrissebb és ezidáig legprogresszívebb legendaoszlató vállalkozásra, a Thuróczy Gergely és a PIM munkatársai által sajtó alá rendezett és kiadott két vastag gyűjteményre.¹⁰ Utóbbiak közrebocsátott kutatási eredményeiből tudható, Rejtő egy fennmaradt

5 LÁNYI András, *Az írástudók áru(vá vá)lása. Az irodalmi tömegkultúra a két világháború közti Magyarországon*, Bp., Magvető, 1988, 184.

6 Uo., 185.

7 DECZKI Sarolta, *A ponyva megújítója. Rejtő Jenő*, Híd, 2018/6–7, 105–112, itt: 111.

8 DECZKI Sarolta, *Elveszett és megkerült világok. Rejtő Jenő regénypoétikájáról* = Uő, *Fordított világ. Kritikák, tanulmányok*, Miskolc, Műút, 2016, 62–71, itt: 70.

9 MATUSCSÁK TAMÁS, *Rejtő Jenő elveszett naplója: életregény*, Bp., Noran Libro, 2016.

10 HÁMORI Tibor, *Rejtő Jenő rejtélyes élete*, harmadik, bővített kiadás, Bp., Magánkiadás, 1999; *Az ellopott tragédia. Rejtő Jenő*

naplóját már 19 évesen vezette, a naplófüzet utolsó bejegyzése sejteti is, hogy minden bizonnal folytatni vágyta élete dokumentálását. Ez a kéziratcsomag azonban vagy elkallódott, vagy ahogy Thuróczy vélelmezi, meg sem született. Rejtő „rögtönzésre hajló, lobbanékony, a kötöttségeket nem ismerő természete” magyarázhatja, hogy sok egyéb máshoz hasonlóan ezt a tevékenységét is abbahagyta.¹¹ Ám az írás létformaként napi rutinná válhatott és ez a passzió a privát emlékirat-írás gesztusa helyett a magánlevelezésben öltött inkább testet. Számos szerelmi kalandja mellett kiadói is rendszeres címzettjei voltak e *missilisek*nek. Az egyik barátnőjének, Bloch Pipinek szóló levélben például ez olvasható:

Ím, megjött az első nap, melyen leveded elmaradt.

Nem teszek neked szemrehányást, nem csinállok levéli féltékenységi jelenetet, csak egyszerűen, mintényt, mint szomorú tényít írom le: elmaradt az első levél – ...

[...] Én ezt előkészítésnek veszem. Ne háborodj fel, nem tőled, a sorstól.

Nem hiszek a mi szerelmünk erősségében.¹²

A regényeit kiadó Aurorával levelezésben is élénk polémiát folytató szerző egy üzenetében így korholja a céget:

Önök velem soha és semmi precízen meghatározott, számomra pontról-pontra minden kétséget kizáróan lefixírozott kötelezettségeik pontos birtokon kívüli körülírása nélkül nem kérhetnek és nem kaphatnak. Ugyanezt joggal megkövetelhetik tőlem, és mindég teljesíteni fogom.¹³

Ám bárkinek is szóltak ezek a többször megfogalmazott és letisztázott irományok, egy dolog közös volt bennük: indulatos stílusról, a vélt vagy valós igazáért való szenvedélyes kiállásról, időnkénti felháborodásról, sértettségéről tesznek tanúbizonyságot.¹⁴ Amikor tehát regényei elszánt, ám cseppet sem levélírással termelt korrespondátorainak rontott helyesírású, zavaros szemantikájú, agrammatikus mondatokból álló kéznyomát, jelesül *Az elátkozott partban* a Török Szultán ikonikus üzeneteit olvashatjuk, a saját praxisán is ironizáló író alkati meghatározottságával is szembesülhetünk.

emlékkötet, szerk. THURÓCZY Gergely, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, Infopoly Alapítvány, 2015; THURÓCZY Gergely, PERCZEL Olivér, *A megtalált tragédia. Rejtő Jenő emlékére*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, Szépmíves Céh, 2016.

11 THURÓCZY, PERCZEL, i. m., 15–16.

12 Rejtő Jenő szerelmi levelezése, Rejtő Jenő levele Bloch Pipinek – Kézirat [1922 augusztus vagy szeptember] = *Az ellopott tragédia*, 172–209, itt: 172.

13 Rejtő Jenő hivatalos levelezéséből (1941), Rejtő Jenő levele az Aurora Kiadónak [2.] 1941. július 17. = *Az ellopott tragédia*, 260–291, itt: 276.

14 *Uo.*, 16–17.

Míg a napló, fogalmazza meg a levél szerepét és működését Kemény Zsigmond regényeiben áttekintő monográfiájában Pintér Borbála, „az önmegértés új alakzatát kínálja fel, önmagának kíván jelen lenni, hiszen a napló címzettje és majdani olvasója, elbeszélője valamint tárgya is az én”, „addig a levél célzottan és jelölten is számol a másikkal, a levélírói én az ő számára reprezentálja önmagát.”¹⁵ A napló, folytatja gondolatmenetét Pintér, ritkábban tematizálja a befogadás helyzetét, a levél ellenben nemcsak színre viszi, analeptikusan jelöli, de megfogalmazása közben ezzel a recepció sziituációval számol is.¹⁶ Ezek a következtetések Rejtő regényeinek naplóbetéteire fenn tartásokkal sem igazak. A cikkem felütésében idézett Fülíg Jimmy-passzus, éppen a befogadás változatosságára válaszol, amikor szövegbéli első megjelenésekor metalepszisként, mi több prosopoeiaként „viselkedik”. Megszólította ez esetben maga a napló és a mindenkori naplóírói praxis. a napló műfaja: „Akkoriban lejttem a hajóról, akkor elhatároztam, hogy naplót írok.”¹⁷ „Mostan elmondom, hogy mitől írom ezt a naplót. Mer nem egyszerű. Én ritkán írtam akkor még.”¹⁸

Az aposztrophé, írja sokszor, sok helyen Jonathan Culler, olyan szóképhez köthető, „ami azt szólítja meg, aki nem valódi hallgató; a *megszemélyesítés*, a nem emberinek emberi tulajdonságokkal való felruházása és a *prosopopeia*, az élettelen dolgok megszólaltatása.”¹⁹ Kálmán C. György ehhez hozzáteszi, hogy:

Amellett, hogy a keret átlépésének számít egyrészt a szövegről magáról szóló szöveg a szövegen belül („ebben a könyvben”), másrészt az elbeszélő „én” megjelenése a szövegben („bírálok”), vedd észre, kedves olvasó, hogy ugyanilyen határsértés az *aposztrophé* is, vagyis az a jelenség, amikor az elbeszélő olvasójához (vagy bármely, az elbeszélés keretein kívüli személyhez) fordul.²⁰

Potenciális metalepszis az is, amikor „kifelé” haladunk a keretezésben, amikor a mű egy másik mű révén kereteződik be.²¹ Az intertextusok mint „ideális” metalepszisek a Rejtő-regényekben nemcsak *mise en abyme*-ként működnek, tehát nem csupán arról van szó, hogy *Az elátkozott part a Monte Cristo grófja* (1845), *A három testőr Afrikában* *A három testőr* (1844), vagy ahogy Veres ugyan csak a *Piszkos Fred, a kapitány* kapcsán detektálja,²² de végeredményben *A Néma Revolerek*

15 PINTÉR Borbála, *A levél szerepe és működése Kemény Zsigmond regényeiben*, Bp., Typotex, 2022, 15.

16 Uo., 15.

17 REJTŐ, *Piszkos Fred, a kapitány*, 101.

18 Uo., 117.

19 Jonathan CULLER, *Irodalomelmélet. Nagyon rövid bevezetés*, ford. FÜZI Péter, PIKÓ András Gáspár, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány (Tempevölgy), 2022, 92. Bár a magyar fordítás a többes számú alakot használja, érdemes összevetni a citált passzust Culler könyvének eredeti kiadásával, mely, talán nem véletlenül, az egyes számú *prosopopeia* megnevezéssel él. Vö. Jonathan CULLER, *Literary Theory. A Very Short Introduction*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1997, 76.

20 KÁLMÁN C. GYÖRGY, „*Evvel a dalban*”, *Literatura*, 2007/2, 204–210, itt: 205.

21 Uo., 207.

22 VERES, *A ponyva klasszikusa*, 384.

Városa (1969) szerepcseréi, Doppelgänger-effektusai is a *Koldus és királyfi* (1881) keretében értelmeződnek. Hanem arról is, hogyan szakítja át az omnipotensnek a szöveg logikája alapján sem vélelmezett E/1-es narráció szálait *Az elátkozott part*ban a Török Szultán-féle levélregény-torzó.

Vigh Bence a Rejtő-regényeket hatalomelméleti szempontokból elemző tanulmányában a Louis Althusser-i teória működését *A tizenégy karátos autó* (1940) egy jelenetsora segítségével mutatja be. Az ideológiának – ahogy Althusser megjegyzi – „nincs kívülisége (önmaga számára), ugyanakkor csak kívülisége van (a tudomány és a valóság számára)”. E Rejtő-regény egy fontos részletében a fogatlan, vegetáriánus oroszán, Wendriner Aladár metamorfózisa során teljes értékű szubjektummá a protagonista, Gorcsev Iván fejében válik. Az átváltozás következtében az öreg artista beszél is, szivarozik és újságot olvas. És ami a legfontosabb, fogalmaz Vigh, felvilágosítja Gorcsevet, hogy mindez nem valódi, hanem csupán álmodja őt, vagyis innentől kezdve Gorcsev „tudatában van” annak, hogy álmodik és nem valóságos az, amit tapasztal. A főhős ébrenlétének valósága az a fiktív szövegvilág, ahonnan ki kellene lépnie ahhoz, hogy ideológián kívül találja magát („ideológián kívüli ideologikus apparátusként” mintegy) – és ezt az álom segítségével meg is teszi, aminek következtében korlátok nélküli szubjektumképző apparátusként működhet, még hozzá ideológián kívül, (paradox módon) kvázi-együtműködve így saját valóságának alkotójával: az íróval.²³ Bár ez a jelenetsor éppen nem egy napló- vagy levélformába öntött retorikai alakzatként egzisztál, jól példázza a Rejtő-poétika kint és bent iránti „rajongását”, a szöveg, a történet, a korszak és a cselekmény elkülönöződése és immanenciája közötti állandó pulzálás szándékát.

Az *enarratív* vagy kibeszélő levelekben, írja levéltudomány és irodalomtörténet-írás viszonyát vizsgáló írásában Hász-Fehér Katalin, a levéltitokra vonatkozó megegyezés ideiglenes érvényű. Az ilyen típusú paktum működéséről tudható, hogy a közelebbi vagy távolabbi jövőben számításba jöhet annak feloldása. Az ezzel az attitűddel rendelkező levelezők tudatosan dolgoznak a folytatásos szöveg- és identitáskompozíció létrehozásán.²⁴ Ilyen figura egy irodalmi térben, *Az elátkozott part*ban a leveleivel a történet rezonőreként fel-felbukkanó Török Szultán. A regénybéli karrierjét egy asztalkendőben kezdő, majd egy nadrág birtoklásával a társadalom teljes jogú tagjává váló „beavatottként” a magasirodalom legitim figurájaként önnön létét levélfolyamával is hitelesítő hős először roncsolt helyesírású szignójával (*A törörökk*) jelenti be magát a kalandregényen belüli levélregény írójaként.²⁵ Hogy aztán nyelvi világa, a cselekménybe beavatkozó ismereteinek „adagolása”, hovatovább kézírása mindenki, elsősorban persze a levelek címzettje, a történet jó részét E/1-ben, kvázi naplóformában narráló Csülök számára is beazonosíthatóvá tegyék személyét. Török Szultán az olvasóval és a regény többi hőisével kötött „szerződése” csak

23 VIGH Bence, Szubjektum és hatalom foucault-i – althusseri viszonya Rejtő Jenő regényeiben = *Narratív szövegek és kulturális alakzatok. Elbeszélés – változatok a modernitásban*, Szeged, SZTE-BTK, Modern Magyar Irodalmi Tanszék, Grezsa Ferenc Tehetség gondozó Műhely, 2012, 59–77, itt: 75–76; Vö. Louis ALTHUSSER, Ideológia és ideologikus államapparátusok (Jegyzetek egy kutatáshoz), ford. LÁSZLÓ Kinga = *Testes könyv I.*, szerk. KISS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor S. K., ODORICS Ferenc, Szeged, Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, 1996 [deKON-KÖNYVEK, 8], 373–412, itt: 409.

24 HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Levéltudomány és irodalomtörténet-írás*, Irodalomtörténet, 2003/1, 43–54, itt: 48–49.

25 REJTŐ Jenő, *Az elátkozott part*, második, változatlan kiadás, Bp., Magvető, 1972 [Albatrosz Könyvek], 13.

látszatként, a forma, ti. az *enarratív* levélregényé, kifigurázása álarcában épül a levél és a személy titkának megőrzésére. A Török Csülöknek szóló *üzeneteiben* a továbbiakban cseppet sem beazonosíthatatlan szignók (*Netuddkki; Ne dudgi!; Nedudgi!!!*) mögé rejti személyét, hogy aztán egy végső, kétségbeesett önleplezéssel (*Tuddd gi: A Dörrög Zuldán, te hüjje!*) próbálja performatívá tenni mondandóját.²⁶ Utolsó gesztusa nem pusztán az immár a névvel és így az identitással nyomatékosított mondanivaló karikatúrájaként működhet csupán, megmutatja azt is, hogyan is ad hangot a *masscult* főhőseinek, akik egyúttal annak „fogyasztói” is, a Rejtő-univerzum. Mindez azért különösen izgalmas kísérlet, mert, ahogy ebben a regényben, úgy a Rejtő-életmű több más darabjában is láthatunk hasonlót, a Török leveleivel párhuzamosan a légió zászlóaljparancsnokainak, a hadsereg magas rangú tisztjeinek a katonai nyelv regisztereibe simuló, ennek megfelelő nyelvhasználatú üzeneteit is olvashatjuk.²⁷

Nemcsak Török Szultán levelezését foghatjuk fel a Csülök „feljegyzéseibe” való beleírásként. Matuscsák már idézett életrajzi regényének zárata is ilyen „vendégszöveg”. Az író halálának közvetlen előzményei máig tisztázatlanok: eltűnt, keretlegények verték halálra, flekktífuszban halt meg, megnyugtató eredményre e kérdésben még nem jutott a kutatás. A *Rejtő Jenő elveszett naplója* mindenesetre felkínál egy megoldást, amennyiben az utolsó bejegyzésekben már betegségét észlelő, lázasan vizionáló író naplóját a menetben megismert artista barátja, Rajna János fejezi be, erősítve a megnyugtatóan még úgyszintén nem igazolt legendát, mely szerint az író 1943. január 1-én, újév napján halt volna meg: „1943 (Rajna János bejegyzése) 1943. január 1., péntek Jenő két napon át ötpercenként elájult, és a szíve, az érrendszere, a tüdeje egyre jobban kimerült. Az arca beesett, és két lázrózsa virított rajta. Szeme körül sötét karikák rajzolódtak ki.”²⁸ A tragikus vég hasonló körülményeinek legendáját erősíti Hámori könyve is, melynek utolsó mondata („Megölték.”) ugyan nem hagy kétséget afelől, kik is a felelősei mindennek, ám a végső küzdelem leírása a tifuszos láz teóriáját erősíti: „Rejtő teste, tovaszálló lelke és hosszú karja szélmalomharcot vívott a halállal. Szörnyű, kegyetlen csata volt ez, ilyen egyetlen regénybeli hőse sem élt meg.”²⁹ E verzió mellett teszi le a voksát az a furcsa módon már megcáfolt adatokat (ld. a Japán kávéházban ülve alkotó és a kéziratlapokat a Nova szerkesztőségébe a pincérrel átküldető, így a készülő új történettel fizető író képe)³⁰ is ténynek tekintő, közelmúltban megjelent képregény is (*Jégvirág a pokolban*, 2020), amelyet a Rejtő-szövegek és adaptációs comics-ok közreadásában egyébként jeleskedő Kiss Ferenc is jegyez.³¹

26 Uo., 120, 155, 173, 179.

27 Uo., 75, 140.

28 MATUSCSÁK, i. m., 530.

29 HÁMORI, i. m., 138.

30 KISS Ferenc, NÉMETH Győző, PODMANICZKY Ferenc, *Jégvirág a pokolban. Rejtő Jenő: életrajzi képregény*, Szentendre, Erdélyi Szalon, 2020, 29.

31 Uo., 54.

Rejtőnél az arcot és szót kapó tömegek a populárisaként is népszerű, ámbar mégis a magaskultúra halmazába igyekvő zsánerbe (L. Mark Twain és Alexandre Dumas életműve) tolakodnak, amikor maguk is írni, alakítani vágyják azt. A P. Howard-féle humoros kalandregényekben, írja egy másik Rejtő-tanulmányában Veres András,

az irodalmi hivatkozások azért (is) fontosak, mert a közös olvasmányélményekre, ha tetszik, a közös műveltségre alapozva a szerző összekacsinthatott olvasóival, és valamifajta lélektani védelmet, szellemi fölényfélét próbált nyújtani a harmincas-egyvenes évek fordulóján egyre barátságatlanabb politikai-társadalmi környezet ellenében.³²

Az olvasmányaikból tájékozódó, így a felvilágosodás kori levélregény hagyományaiból kilépő szubjektum hagyományos regénykezdő megjelenésének konvencióját kifordító felütést viszi tovább Csülök bemutatkozása is:

Olvasottságomat anyai ágon szereztem. A *Genovéva* című megható történet volt az első könyv, amelyhez hozzájutottam, és az évek során többször is elolvastam. Később a kezembe került a *Gil Blas* című munka, és a *Sing-Singben* tízszer is átfutottam *Lohengrin*, a *Hattyú-lovag* históriáját. Ez a mélyenszántó történet végképpen átformálta a gondolkozásomat, midőn megértettem a mű örök, emberi tanulságát: hiába titkolod múltadat: a nő előbb-utóbb rájön, és te röpülsz, mint egy hattyú.³³

Az idézett részlet, hogy ismét Veres egyik konklúziójához csatlakozzam, az intellektuális humor jellegzetes példája. Csülök „meglehetősen vulgáris, de kifogástalan logikájú – értelmezése legkedvesebb olvasmányairól” a Karinthy-féle, az *Így írtok ti-ben* (1912) manifesztálódó tréfás szinopszis modorában szól.³⁴ Minden bizonnyal erről a jelenségről beszél a tárcaregényről szóló monográfiájában Hansági Ágnes is. Hansági minden tárcaregények atyja, Eugène Sue *Párizs rejtelméi* (*Les Mystères de Paris*, 1842–43) című prózafolyamának európai sikere kapcsán fogalmazza meg, hogy az, ti. a tárcaregény elsöprő népszerűségét annak is köszönhetette, hogy az alsó középosztály számára az elit életét mutatta meg, míg a felsőbb rétegeknek az alábukás élményét nyújtotta.³⁵ Rejtő regényei persze mindenképp fölért a békaperspektíva primátusát zengik. Hősei részt követelnek az irodalmi szöveg alakításának folyamatából, a stílust és a retorikát is megtartani vágnak, ám végül saját képükre formálják ezt a konvenciót. Így tesz Fülíg Jimmy is, amikor a *Piszkos Fred*, a kapitány narratívájába ékelődő, a szövegen belül a fejezetekre bontással is elkülönülő, természetesen fejlődésen is keresztülmenvő konfessziója (*Fülíg Jimmy naplója. Őfelségem*,

32 VERES András, *Rejtő és Karinthy*, Irodalomtörténet, 2019/1, 79–87, itt: 82.

33 REJTŐ, *Az elátkozott part*, 6–7.

34 VERES András, *Rejtő Jenőről, akinek P. Howardot köszönhetjük*, Napút, 2018/8, 3–18, itt: 5.

35 HANSÁGI Ágnes, *Tárca – regény – nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Bp., Ráció, 2014, 87–88.

1-ső Fülíg Jimmy naplója, stb.) címei után római számmal ellátott egységekre is tagolódó feljegyzéseit mindig a napló definiálásának kérdéseivel kezdi:

Mostan el kell sajátítani eszt a kifejező módot, mert ilyen leveleket látok naponta és alájuk írok. De még mindég nem mondtam el, hogy mitől írom a naplót. Asz úgy volt, még a hajón, épen beszéltünk erről a kirájal, amikor még azt hittem, hogy nagy dolog uralkodni. Rájöttem, hogy uralkodni nem is nehéz, csak trónhoz jusson az ember ebbe a tolongásba. Mer az egész világ olyan mint egy nagy tolongás: hol elől van az ember, hol hátul.³⁶

Fülíg Jimmy utolsó naplóbejegyzése ráadásul egy a „kizökkent” világrend visszaálltával újra „helyretolt” helyzetet sommáz, amikor egyben a St. Antonio herceghez szóló levéllé is változik. A *Fülíg Jimmy levele az uralkodóhoz* a naplófejezetek folyamatos számozását követve a XII. numerust kapja, ilyen módon is a visszaemlékezés részeként szervesül: „Kelt mint itt Szanfranciskóban uralkodásunk elmúltával magamkezőleg.”³⁷ Az önmagát ilyen módon is detronizáló Fülíg, aki persze eddig is maga írta feljegyzéseit, szükségtelen tehát „önkezűsége” formulájának hangsúlyozásával érvényesítenie ezt a dokumentumot, a napló teréből egy búcsúlevél terrénmára lép át. „Ezzel zárom soraimat alanti tisztelettel felségednek régi barátja, ma is és a kedves mama őfelségének és az uralkodó őnaccságának kézcsókkal. Kelt most lent: Néhai kollegája: az eksz Fülíg Jimmy, sajátúlag.”³⁸

A tetralógiává bővülő Pizskos Fred-univerzum (*Az elveszett cirkáló; Pizskos Fred, a kapitány; Pizskos Fred közbelép (Fülíg Jimmy őszinte sajnálatára)*, 1941; *A megkerült cirkáló*, 1943) utolsó darabjában a nem lankadó emlékiratírói kedvvel fellépő Fülíg újabb, Samantónió (sic!) főhercegnek szóló levelében a maga együgyűségében is szikrázó érveléstechnika eredményeként summázza, amikor egy klasszikus irodalmi szöveg sajátosan interpretált szinopszisa ürügyén az irodalom térbe zárja főhőseinek sorsát. A Defoe *Robinsonjára* utaló exkirály értelmezésében nemcsak a sziget, hanem a regény világa is a hajótöröttre zárul:

Eszek a turisták csupa lort, márki, részvényes, gyárigaszgató meg egyéb mágnás, belevették a fejükbe hoty utánszanak egy bizonyos kruzoét, aki etyedül lakott egy pusztá regényben. Teljesen magános szigeten és minden nélkül, csak szolgálja volt és teljes felszerelése. Aszt mondják, hogy Rótbizony Kruzoernek hitták.³⁹

A névadások (ld. beszélő nevek), a név birtoklása vagy éppen elvesztése, vele együtt a korábbi identitás és társadalmi státusz lebomlása a Rejtő-regények egyik legfontosabb tétje. A valakiből

36 REJTŐ, *Pizskos Fred, a kapitány*, 153.

37 Uo., 265.

38 Uo., 268.

39 REJTŐ Jenő, *A megkerült cirkáló*, Bp., Soóky Margit Könyvkiadó Vállalat, 1943, 55–56.

senkivé válás folyamatával, egyáltalán a „senki” Jedermann-tematikába illeszkedésének Rejtő-œuvrebeli történetével, annak világirodalmi hagyományaival briliáns esszéjében Szigeti Csaba foglalkozott. Szigeti a „világ valamennyi államából örök időkre kitiltott” Senki Alfonz alakja kapcsán hívja fel a figyelmet arra, hogy a neki adott vezetéknev több évszázados gyakorlat. A tanulmányíró legkorábbi adata erre a tényre 1561-ből való: ekkor jelent meg névtelen szerzőtől az *A letter of Nicholas Nemo*, Londonban, a Rowland Hall kiadásában. A magyar irodalomban, folytatja példái sorát a régi magyar líra neves kutatója, a 19. század elején a Senki Pál név terjedt el a ponyvanyomtatványokban, de a hazai anyagból ismerünk Senki Jancsit és Senki Pistát is.⁴⁰ Senki Alfonz igazi személyazonosságára *Az elátkozott part végén derül fény: nem véletlen, hogy a La Rochelle gróf név is Dumast, A három testőrben szereplő híres hugenotta várat idézi meg. Még izgalmasabb a helyzet, ha meggondoljuk, hogy a történet folytatásában (A három testőr Afrikában)* az első kaland regényformába öntésértől beszámoló Csülök kéziratát olvasva Senki éppen az elbeszélői szubjektum jelenlétét hiányolja a már elkészült műből:

– A könyved nagyon jó – mondta, amikor elolvasta a kéziratot, és unott arccal letette –, csak nem elég világos, ami a te személyedet illeti.

– Igyekeztem őszintén írni magamról, mint a nagy földrajzkutatók.

– Igen, igen, hiszen nagyjából kitűnik, hogy milyen fajankó vagy, de mi, akik közlőül ismerünk, jól tudjuk, hogy sokkal ostobább szoktál lenni.

Mit álljak oda vitatkozni ilyennel? Nem szép lelkű ember egyik sem. Ezt meg is mondtam nekik.

– Mit ért a költői finomságok ihletéhez egy ilyen nagy ló, mint te?

És ez az igazság.⁴¹

Senki és Csülök párbeszéde után nem késik sokat az önleplezése által inkognitójától saját magát megfosztó, így szignóját a továbbiakban felesleges sallangként el is hagyó Török Szultán levélformába öntött reakciója sem: „*Min dék duttam, hotty. Te egy vagy Naggy hüjje. De hogy eggkorra. Vaggy asztt tat. Mékk én? sem duddtam. Ellhicheted! Róllam te. Ne firrgálj! semmid. Mert jövőg én. Éés cha meggírom terróladd. Hodjj migget tsináldáll. [...] Kiváló Disztelleddel: Te ló!*”⁴² Egyet is érthetünk Szigeti konklúziójával, mely szerint egy belső befogadástörténetet, illetve „be nem fogadás”-történetet olvashatunk itt.⁴³ A Török Szultán a továbbiakban a zárórészekkel is szabadon, ám a saját maga által teremtett levelezési protokollnak megfelelően mégis következetesen bánik. Üzenetét, melyet *Az elátkozott partból* már megismert Kvasztics Fedorral, a Négyszarvú Macska mulató

40 SZIGETI Csaba, *A nevem: Senki Alfonz*, Napút, 2018/8, 19–27, itt: 25.

41 REJTŐ Jenő, *A három testőr Afrikában*, Bp., Magvető, 1965 [Albatrosz Könyvek], 26.

42 *Uo.*, 27.

43 SZIGETI, i. m., 25.

egykori bárzongoristájával, hajdani hajóorvossal, vélhetően azóta is gyakorló morfinistával adat át, a levél kézbesítésének módját is rögzítve hitelesíti: „Kiváló tisztelettel: Kvazditssal üszennyeteg.”⁴⁴

A naplót és a többi hozzá hasonló dokumentumot, írja Gyáni Gábor, az teszi kivételesen becsessé, hogy a bennük foglalt információk a múlt személyes átéléséről szólnak. Naplót azzal a határozott szándékkal veszünk a kezünkbe, hogy segítségével megalkossuk a történelem szubjektív fogalmát.⁴⁵ Charles Dickens *David Copperfield* (1849) című regényének híres kezdőmondatai e szándékhoz kapcsolódva a történet struktúráját tematizáló analeptikusság legfontosabb szabályát jelentik be:

Vajon én magam leszek-e saját élettörténetem hőse, vagy ezt a tisztet másvalaki tölti be: majd elvállik – az itt következő lapokból kell kiderülnie. Hogy életrajzomat életem legeslegelején kezdem, feljegyzem (mint másoktól tudom és el is hiszem): egy pénteki napon, pontosan éjfélkor születtem.⁴⁶

A narrátor az első mondatokban deklarálja viszonyát az emlékezés retorikájához, majd az egész regényben előtérbe helyezi a tényt, hogy mindez a szüzsé elbeszélésének „emlékezett” tartalma, az emberi memória és az objektív valóság viszonyát e gondolatokhoz híven Dickens prózája végig kritikusan szemléli.⁴⁷

Rejtő naplóíró és levelező hősei ezzel szemben a mindentudó elbeszélő pozícióját veszik fel, miközben a magas irodalmi konvenció és a szöveg egésze hitelteleníti minden megmozdulásukat. Fülíg utolsó levele a *Pizkos Fred, a kapitányban* viszont jól példázza napló és levél szimbiózisát. A „tényközlő, élmény-beszámoló levél formájában” ugyanis, fogalmazza meg műfajtipológiai vázlatában Horváth Andor, az ókori irodalom a későbbi „személyes napló” fontos műfaji sajátosságait vetítette előre, mindenekelőtt a megbízható, hiteles adatközlésre való törekvést, valamint a múlt idő megörökítését az átélt események rögzítése formájában. A levél, folytatja gondolatmenetét Horváth, csupán abban különbözik a naplótól, hogy címzettje van. Még ha szerzője eleve nem szánja is publikálásra, ettől még nem önmaga számára írja, ez a körülmény viszont – a naplótól eltérően – szigorúbb határokat szab a közlés intim, feltárulkozó, önvizsgáló jellegének.⁴⁸ A Rejtő-hősöknek ilyen aggályaik nincsenek, feltárják vagy sem személyazonosságukat, vallomásaik napvilágra kerülése deklarált céljuk és leghőbb vágyuk.

Mindehhez érdemes hozzáfűzni, ezt Rejtő Nova kiadónál megjelent regényeit lapozgatva láthatjuk is, hogy sok esetben a P. Howard szerzői név és a cím alatt Rejtő neve fordítóként szerepel. Így jelent meg például *Az elveszett cirkáló*, az Országos Széchényi Könyvtár által digitalizált,

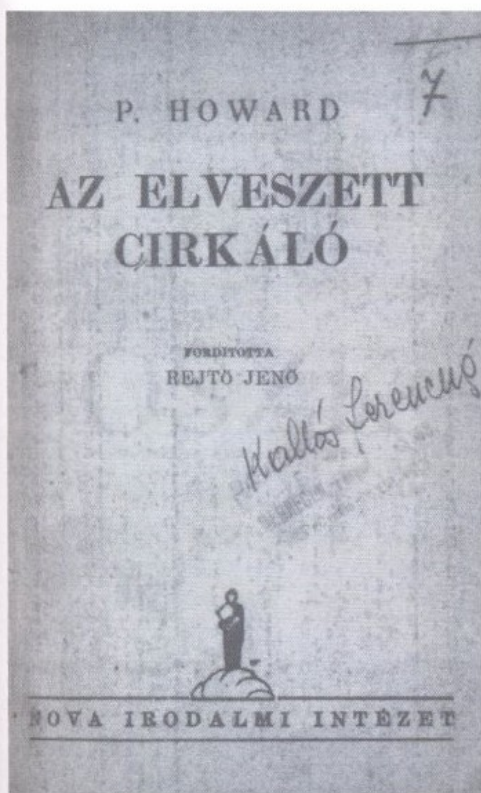
44 REJTŐ, *A három testőr*, 118.

45 GYÁNI Gábor, A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhivatalnok identitása = Uő, *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Bp., Napvilág, 2000, 145–160, itt: 149.

46 CHARLES DICKENS, *David Copperfield*, I., ford. SZINNAI Tivadar, Bp., Európa, 7.

47 MICHAEL BASSELER, Dorothee BIRKE, *Mimesis of Remembering*, *Journal of Literary Theory*, 2022/2, 213–238, itt: 219, 234.

48 HORVÁTH Andor, *A naplóíró én. Műfajelméleti vázlat*, *Korunk*, 2008/3, 49–59, itt: 56.

az interneten is szabadon kereshető változat címlapja is erről árulkodik.⁴⁹ A két világháború közötti ponyvák könyvkiadói, valamint az első Rejtő-kiadások történetét több tanulmányában is részletesen feltáró Bálint Gábor már eloszlatta azt a legendát, mely szerint az íróra a Nova kényszerítette volna rá az idegen álnevet. Vélhetően az az adat sem bizonyult valósnak, mely szerint a kiadó-tulajdonos Müllerék találmánya lett volna a P. Howard név. Az biztos, hogy a sorozat egysége megkívánta, hogy valamennyi kötete idegen szerző munkájának tűnjön. Igazolhatónak tűnik az is, hogy inkább Rejtő „verte át” Mülleréket azzal, hogy maga állította, csupán „magyarításai” ezek a kéziratok, miközben az eredeti szerző anyagi megszorultságára hivatkozva csak fordítói díjat kért munkájáért.⁵⁰ A „péhovardos” legenda még árnyaltabbá teszi az életmű alteregókban tobzódását: képlékeny identitású, ám a konfessziógyártásban nagyon is következetes hősei nagy lelkesedéssel, kalandról kalandra bukducsolva, ezeket a maguk nyelvi regisztereiben megörökítve mozognak a bizonytalan szerzőségű szövegterekben.

A rejtői humor, írja több helyütt is, ugyanazt a zseniális, *A tizennégy karátos autóból* származó részletet (ti. a reneszánsz festészet korszakait, a cinquecentót és a quattrocentót helynevekként értelmező párbeszédet) példaként hozva Veres, a „*behelyettesítéses tévesztés*” logikáján alapul.⁵¹ Ezzel a gesztussal a Rejtő-regények a levélforma keretei között is gyakran élnek. A számos példa közül egy eklatáns exemplum a szintúgy személycserére épülő, az identitások átvállalásához még egy tényleges „arccserét” eredményező plasztikai műtétet is felhasználó, a krimi, a western és a románc paródiáját egyszerre megvalósító történet, *A Néma Revolverek Városa*. A regény Huszár Linda alapos műfajelméleti megközelítésében e három szubzsáner keverékeként, mi több, ezek paródiája helyett inkább a gegek sorozatára épülő burleszk mintaszerű megvalósulásaként tárul elénk. A geg, állapítja meg Huszár, egyfelől a főszereplő, a gúnynevében is sorsát hordozó 13. Pác Tivald „túlélési stratégiája, másfelől a regény cselekménybonyolítási technológiája is, amely módszert az irrealitás logikájának paradoxonaként lehet leírni. Tivald véletlenszerű szavai és tettei a szüzsé előrehaladtával egymás után mind értelmessé válnak, és képesek előrevinni és a megoldásig juttatni (bevégezni) a narratívát.”⁵²

49 REJTŐ Jenő, *Az elveszett cirkáló*, Bp., Nova Irodalmi Intézet, 1938.

50 BÁLINT Gábor, *Rejtő Jenő és a Nova kalandos regényei*, Magyar Könyvszemle, 2005/2, 193–212, itt: 204.

51 VERES, *A ponyva klasszikusa*, 383; VERES, *Rejtő és Karinthy*, 81–82; VERES, *Rejtő Jenőről*, 4.

52 HUSZÁR Linda, *Kanon, műfajiság és egy Rejtő regény*. *A Néma Revolverek Városa*, Apertúra, 2011/Tél, <https://www.apertura.hu/2011/tel/huszar-linda-kanon-mufajisag-es-egy-rejto-regeny-a-nema-revolverek-varosa/> (Utolsó letöltés ideje: 2023. 08. 25.)

Ugyanígy válik a történetben mozogva értelmessé mindaz, amit Pác a neki szánt vagy csak véletlenül talált levelezésben olvas, és először nem is igazán ért. Tivald a vele szerepet cserélő, Benjamin Walter figyelmeztető üzenetében személynek hiszi az elkerülendő várost: „Ember! Aki elcserélte velem a sorsát: Fillipont kerülje! Nagyon megszívlelendő! Ki lehet ez a pasas, akit kerülni kell: Fillipon! Valami spanyol késelő, a neve után ítélve.”⁵³

Az új személyazonosságának, kölcsönkapott élettörténetének nyomában járó Tivald nemcsak levelekből, egyéb „talált cetlikből” olvassa „múltját”, mindeközben maga is reagál arra, hogy ezek a magánszféra intimitásába utalt fragmentumok mennyire hozzáférhetetlenek maradnak mindenki más számára:

Fiatalember képe függött a falon. Kedves, szőke, nevető diák, és alája írva tintával:

„Hildegardnak... ha még emlékszik a kirándulásra, ahol hármat rikkantott minden madár, és korsó sört ittak a szíu indiánok!

Prim-prim Ervin!”

Értette. Zárt életek kialakult tolvajnyelve, egy kis birodalom Benjamin Walter élete, melynek külön szótára is van, és ő ezt nem érti. De jól tudja például, hogy Madge-nek adott egy képet, mely szerint:

„uborka néni! Nem kell a babának forgácsfánk... De mégis minden jó lesz, ha kirándulunk megint egyszer az Északi-sarkra négernek, egy jó vacsorára!

A te Halló Csumpid!”

Ennek normális, rendes, emberi értelme van. Itt minden szó megfelel egy eseménynek, ebben szerelem, regény, közös emlék, frivol célzás, kedves biztatás és más egyebek vannak.⁵⁴

Hasonló történik *Az ellopott futárban* (1941), amelyben az apja ártatlanságát bizonyítani kívánó, naiv és kissé együgyű fiatal lány, Prücsök véletlenül jut birtokába egy nem neki szóló levélnek:

Mademoiselle!

Halaszthatatlan teendője a következő: Csavarja el a futár fejét, és a levelet maga juttassa el a címzetthez.

Doktor Mervin⁵⁵

A félreértések sorozata következtében magát egy valóban profi kémnő szerepébe helyező fiatal lány egy, a szituációt félreértő lakáj közvetítésével kapja meg a nem neki szóló üzenetet. Prücsök egy valódi futár, Deboulrier százados fejét próbálja elcsavarni, végül sikeresen, miközben a levél tárgya valójában egy sakkfigura, amelynek lecsavarható feje egy tűzoltóparancsnok ifjú neje és egy tüzérkapitány szerelmi levelezését rejti.

53 REJTŐ Jenő, *A Néma Revolverek Városa*, Bp., Magvető, 1969 [Albatrosz Könyvek], 40.

54 Uo., 56.

55 REJTŐ Jenő, *Az ellopott futár*, Bp., Magvető, 1968 [Albatrosz Könyvek], 99.

Az először a Füles 1965. évi 15. számában induló és a 37. számban befejeződő Korcsmáros-comics, *Az elátkozott part* fontos szerepet szán a Török levelezésének is.⁶² A Török Szultán levelei a regénybéliekhez képest rövidebb, nem szó szerint idézett formában és egy képkockába beférő terjedelemben szerepelnek. Az eredeti humorának tétjei is emelődnek, a Török első levelében az eredeti „Tíz teletel” formula helyett a képregényben „10teletel” olvasható.⁶³ A Képes Kiadó által kiadott színes, átdolgozott verzióban már pecsétes, koszos papírokon érkeznek a narrátor-főhőst óva intő sorok, mi több, a fekete-fehér változat fekete tintapacái egy italospohár jól kivehető foltjaival kiegészülve ékítik immár Török leveleit.⁶⁴ A Fülesben elsőként az 1964-es számokban (17–34.) közölt *Pizkos Fred, a kapitány* sajnos semmit nem vesz át Fülíg Jimmy zseniális naplófolyamából, az önjelölt király belső monológjaira bízva téblábolásának interpretálását.⁶⁵ A képregény az utolsó, hosszú levél rövidebb, ám így is egész oldalas paneljével zárul, a jobb felső sarokban a sorokat éppen papírra vető Jimmy képe látható.⁶⁶

A Rejtő-szövegek humora immár száz éve, korokon, államrezonokon átívelően életképes. Kevés szó esik azonban arról, mennyire is voltak a korba, a köznapok életvilágába vetve ezek a szövegek. Itt a Veres által emlegetett „összekacsintás” példáit is lehetséges a korszak atmoszférájának nagyobb dimenzióinál kisebb egységekre bontani.⁶⁷ Erre egy plasztikus példa *A tizennégy karátos autó* mára már jelentéktelennek tűnő mondata. Amikor a regény egyik, a pletyka és az **álhírek terjedésének természetét** ábrázoló jelenetében az utcai csődület épp egy a cselekményt tematizáló eseményekben vétlen autóst akar meglincselni, a következő mondatok hangzanak el: „Elfogták a tettest, és meglincselik! Ez rabolta el a Lindbergh babyt is. Álruhás cowboy, aki Al Capone cinkosa volt.”⁶⁸ A világhírű, ám politikai, köztük elsősorban szélsőségen antiszemita nézetei miatt megosztó figuraként ismert svéd származású amerikai aviátor, Charles Lindberg gyermekének 1932. március 1-jei elrablása az egész világot izgalomban tartó hírnek számított. A váltságdíjat követelő, a körülmények szerencsétlen alakulása miatt a gyermeket meg is gyilkoló, végül életét villamosszékben végző emberrabló ártatlanságát özvegye haláláig hangoztatta. Az ügy számos összeesküvés-elméletet generált, Lindbergh maga is gyanúba keveredett. A közvélemény nyugalmit borzoló esetnek hosszú távú következményei az amerikai társadalomra és a kriminalisztikára is kihatottak. A J. Edgar Hoover által vezetett, 1921 óta létező, FBI néven azonban csak 1935-től egyszisztáló Nyomozóhivatal megerősödésében nem elhanyagolható szerepet

62 KISS Ferenc, *Füles képregény-bibliográfia, 1957–2013*, Bp., Linea Comics, 2014, 62, 163.

63 REJTŐ, *Az elátkozott part*, 13; CS. HORVÁTH Tibor, KORCSMÁROS Pál, *Az elátkozott part, 1. rész*, Bp., Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, é. n. [Rejtő-sorozat 6.], 3.

64 REJTŐ Jenő, KORCSMÁROS Pál, *Az elátkozott part*, színes képregény. Az eredeti képregényt 2003-ban átdolgozta, és a borítót rajzolta: GARISA H. Zsolt és VARGA „ZERGE” Zoltán, Bp., Képes, 2003, 6, 39, 51.

65 KISS, *Füles képregény-bibliográfia*, 57, 148.

66 REJTŐ Jenő, KORCSMÁROS Pál, *Pizkos Fred, a kapitány*, színes képregény. Az eredeti képregényt 2006–2007-ben átdolgozta: GARISA H. Zsolt, színezte: VARGA „ZERGE” Zoltán, Bp., Képes, 2022, 95.

67 VERES, *Rejtő és Karinthy*, 82.

68 REJTŐ Jenő, *A tizennégy karátos autó*, Bp., Nova Irodalmi Intézet, 1940, 77.

játszott ez az ügy. Hoover a helyi hatóságok elégtelen helyszínelési technikáit is bírálva és ürügyül használva szállt ki embereivel a tetthelyre. Az eset után a kongresszus az emberrablást szövetségi bűncselekménnyé minősítette, a Hivatal letartóztatási és fegyverviselési jogot kapott.⁶⁹

Az események egyik legkorábbi és egyben leghíresebb irodalmi feldolgozása Agatha Christie *Gyilkosság az Orient expresszen* (*Murder on the Orient Express*) című 1933-as regénye. A botrány hírértéke valóban globális volt, a magyar lapok is rendszeresen cikkeztek róla. Incze Sándor népszerű bulvárlapja, a *Színházi Élet* 1932-es számaiban többször, több hírtípusban is foglalkozott a Lindbergh-bébilvel. Az 1932. évi 13. szám vicc- és karikatúrarovatában a *Cinikus Pest* címmel olvasható a morbid tréfa:

Budapest mindenből tréfát csinál. Egyik nap, az esti órákban végigszaladt a hír a Fészekben:
– Megvan a Lindbergh baby!
– Igazán? Hol?
– Lakner bácsi gyermekszínházában lép fel.⁷⁰

A következő számban szerepelt Karinthy Frigyes egy rövid jelenete, amelyben a kísértetjáráskor „feléledő” Erzsébet királynő és az általa kivégeztetett szeretője, Essex gróf egy kriptában az újságokat lapozgatva tárgyalják az ügy részleteit. Erzsébet gúnyosan megjegyzi: „Még mindig nem találták meg a Lindbergh-gyereket. Az én időmben az ilyesmi lehetlenség lett volna.”⁷¹ A harmincas évek aktuális, minden hírcsatornán jelen lévő szenzációja ma már kontextusát vesztett, gyorsan átlapozható félmondata egy Rejtő-regénynek. A történetészövést nem segíti, igaz, nem is hátráltatja, megírásának idején viszont a kor hangulatának reprodukálásában nélkülözhetetlen szerepe volt.

Balázs Béla első világháborús naplóregényében ezt írja:

Az ember nem adja ki a naplóját. Nem mintha hiba volna avagy lehetetlen nyitva élni mind az egész világ előtt. (Inkább ez volna a legdiadalmasabb élet.) Hanem mert az ember naplója készülőfélben van, amíg az élete készül: halálig. És az ember nem ad ki félbehagyott, idétlen munkát,

69 John LUKACS, *Az Egyesült Államok 20. századi története*, ford. ZALA Tamás, Bp., Gondolat, 1988, 68.

70 *Cinikus Pest*, *Színházi Élet*, 1932/13, 60.

71 KARINTHY Frigyes, *Budapesti Böske Erzsébet vagy A harmadik színpad vagy Böscke soll ein Taschenguillotine haben* (*Dal drámában elbeszélve boldog befejezéssel*), *Színházi Élet*, 1932/14, 28–29, itt: 28.

avagy bevallja, hogy az életén sem dolgozik, mint valami végre készülő művön. Az életből a halál hasít életrajzot.⁷²

A Rejtő-próza levelezéshez és naplóiíráshoz való viszonyának feltárása bőven meghaladja egyetlen tanulmány terjedelmi kereteit. Idő és tér hiányában ez az elemzés sem térhetett ki számos fontos kérdésre. Köztük *A Láthatatlan légió* (1939) „Láthatatlan aláírással” szignózott levelekben érkező parancsairól vagy *Az előretolt helyőrségben* (1939) „rejtőző”, az olvasó számára, a regényből legalábbis, soha megismert, csupán a „szerző” alanyi költő által összevert légionistáknak feltáruló, végül Parti Nagy Lajos (*Csuklógyakorlat*, 1986) és Orbán János Dénes (*Hümériáda*, 1995) „tolmácsolásában” a kíváncsi tömegeknek mégis hozzáférhetővé váló Troppauer Hümér-líra retorikai szerepéről sem eshetett szó.⁷³ Rejtő Jenő csak fragmentumokban létező, rendszeresen sosem vezetett és soha be nem fejezett naplóját Matuscsák Tamás írta meg helyette. Amit pedig nem tudott rendszeres konfesszió formájába önteni, azt saját maga helyett emlékiratíró és levelező alvilági hősei tollára tette.

72 BALÁZS Béla, *Lélek a háborúban. Balázs Béla honvédtizedes naplója Divéky József rajzaival*, Gyoma, Kner Izidor Kiadása, 1916, 11.

73 REJTŐ Jenő, *A Láthatatlan Légió*, második kiadás, Bp., Magvető, 1968 [Albatrosz Könyvek], 7; REJTŐ Jenő, *Az előretolt helyőrség*, Bp., Magvető, 1968 [Albatrosz Könyvek], 30.